

УДК 378:37.01:101

Семікін М.О.

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕТНОПЕДАГОГІЧНОГО ЗНАННЯ У СУЧАСНІЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГА

Постановка проблеми. Для України, як держави багатонаціональної, багатоконфесійної і полікультурної актуальною є проблема відродження національних культур, консолідація полікультурного суспільства, залучення етнічних культурних феноменів до розв'язання багатьох проблем сучасної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами національних освітніх систем, які розв'язують власні внутрішні завдання і створюють складний, комплексний кроскультурний освітній простір, займається багато вчених різних держав. Так, загальнометодологічні підходи етнокультурної освіти, її етнопедагогізації у межах гуманістичної парадигми та людиноцентризму висвітлено у працях М. Бахтіна, М. Бубера, В. Вахтерєва, Л. Гумільова, Н. Максименка, М. Мід, П. Каптерєва, В. Кременя та ін.; предмет, функції, основні категорії етнопедагогіки як наукової галузі педагогіки розглядається у дослідженнях Г. Волкова, В. Краєвського, Н. Князевої, В. Кукушіна, О. Сухомлинської, Г. Філіпчука, Е. Хакімова та ін.;

досить повно етнопедагогічне знання представлене у працях „класиків” педагогіки – Я. Коменського, І. Песталоцці, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського; різним аспектам інтеграції етнокультурного потенціалу в навчання й виховання та у професійну підготовку педагогів присвячені праці В. Ніколаєва, Г. Палаткіної, О. Панькіна, С. Федорової, В. Штикарєвої; багатий аналітичний матеріал містять дослідження традиційної педагогічної культури окремих етносів та певних аспектів етнопедагогіки, що переважно пов’язані з розробленням теорії і практики родинної етнопедагогіки, різних моделей побудови освіти на етнокультурній основі тощо (О. Григор’єва, В. Мосіяшенко, Е. Сокольнікова, Л. Редькіна, Е. Хайрутдінов та ін.).

Формулювання цілей статті. Зазначені проблеми ініціюють пошук філософсько-освітніх стратегій і тактик актуалізації етнокультурного потенціалу в системі освіти, з одного боку, і посилення філософсько-освітнього забезпечення, проектування й функціонування освіти на наукових засадах, що відповідають новим реаліям часу й потребам особистості – з іншого боку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом поширився інтерес науковців і практиків до народної педагогіки й етнопедагогіки як засобів збагачення цілей, змісту і технологій культурно-освітнього процесу. Осягнення ідей і справ наших попередників створює нові можливості для життєтворчості людини. Філософське знання у цьому контексті традиційно мало істотний вплив на формування освітніх і педагогічних уявлень та теорій, сприяло виявленню глибинних зв’язків педагогіки й культури, обміну ідеями в межах освітнього процесу, зокрема національно-культурного спрямування. Більш того, філософський дискурс як органічна складова світогляду значною мірою узагальнює уявлення про людину, розкриває суперечливі аспекти її природи й відтворює цілісний образ *Homo educandus*. Саме ці аспекти філософії детермінують взаємодію філософії та педагогіки, оптимізують проектування розвитку повноцінної, повнофункціональної людини.

Збільшення кількості досліджень, публікацій, поширення географії науково-практичних конференцій, присвячених зазначеній проблематиці, викрили певні загальні суперечності в сучасних освітніх перетвореннях:

– між зростанням національної свідомості особистості й фактичною майже повною неспроможністю освітніх закладів позитивно сприяти та інтегрувати в освітній процес національне розмаїття культур;

– між прагненням етносів вивчати рідну культуру й відсутністю освітніх інституцій та кваліфікованих фахівців, які б задовольняли ці аспірації;

– між наявністю величезного педагогічного потенціалу етнічного середовища, потрібного для міжнаціональних контактів і толерантнісного етосу, і неналежним його попитом в сучасному педагогічному процесі.

У контексті цих загальнозначущих, онтологічних за суттю суперечностей, спробуємо розглянути процес трансляції етнопедагогічного знання в реальну підготовку майбутніх педагогів. Розгляд державних освітніх стандартів, а саме галузевих ОКХ (освітньо-кваліфікаційна характеристика) [1], ОПП (освітньо-професійна програма) [2] показав:

- недостатню методологічну обґрунтованість педагогічних концепцій, що концентруються навколо використання в навчанні й вихованні народної педагогіки, яку слід представити як певну ідейну цілісність рефлексії педагогічних фактів, і рефлексії досвіду багатогранної практики;

- у значній кількості етнопедагогічних концепцій в умовах відчутного ігнорування філософської теорії (внаслідок реакції на відмову від методології марксизму-ленінізму) проглядається певна світоглядна „розгубленість”, що насамперед виявляється в неоднозначному ставленні педагогів до суперечливих явищ національного відродження;

- значний імпульс етнокультурно спрямованій теорії та практиці надають гуманістична та особистісно орієнтована педагогіка, але гуманізм як світоглядна система потребує філософсько-антропологічної рефлексії, щоб бути адекватною основою педагогічної, зокрема етнопедагогічної, діяльності та позбавити навчання й виховання негативних „метаморфоз” гуманізму, таких як егоїзм, нерозумна гіперактивність, утилітарний прагматизм тощо;

- етнокультурна, етнофілософська, етнопедагогічна освіта зосереджена частково у нормативному руслі професійно орієнтованих дисциплін і частково в циклі варіативних дисциплін (за вибором ВНЗ і за вільним вибором студентів);

- цикл фундаментальних і гуманітарних дисциплін недостатньо представлений у навчальних планах та ОПП щодо реалізації розвитку здатностей випускника в соціальній діяльності, хоча в ОКХ цим здатностям відведений повний обов'язковий блок (Додаток Б);

- зміст дисципліни „етнопедагогіка”, зазначений в ОПП, діалектично не пов'язаний зі змістом здатностей випускника вирішувати соціальні проблеми, визначені ОКХ (Додаток Б);

- у переліку здатностей, та й, власне, в ОПП переважає соціологізаторський підхід до компетенцій фахівця, що, на нашу думку, слід вважати певним відхиленням від сучасних пріоритетів освіти тощо.

Філософсько-освітні інтерпретації варіативності етнопедагогічної освіти в державних стандартах визначено таким чином:

- володіти системою знань і уявлень про людину як суб'єкт освітнього процесу, її вікові, індивідуальні особливості, соціальні фактори розвитку;

- володіти системою знань про закономірності й принципи освітнього процесу й уміти використовувати їх у своїй професійній діяльності;

- мати уявлення про різні етичні системи й естетичні цінності, вміти орієнтуватися в них;

- знати шляхи прилучення тих, хто навчається, до загальнолюдських, національних духовних цінностей, формувати активне ставлення до світу;

- володіти системою знань про форми, трудової, естетичної, екологічної освіти [1, с. 12.]

Окрім цього, сформульовано керівні компетенції:

- уміння оперувати етнопедагогічними поняттями;

- уміння вибудовувати логіку освітньо-виховного процесу;

- уміння формулювати освітні, виховні й розвивальні цілі;
- уміння аналізувати сучасні етнопедагогічні концепції;
- уміння добирати методи й засоби виховання й навчання з народної педагогіки;
- уміння спостерігати, аналізувати й пояснювати структурні компоненти навчально-виховного процесу сучасної школи (етнопедагогізацію);
- уміння проводити огляди книг, журнальних статей, художньої літератури з народної педагогіки й етнопедагогіки [1, с. 14].

Тому не випадково мета курсу „Етнопедагогіка” зведена до такого:

- ознайомлення студентів із прогресивними виховними традиціями;
- знання джерел етнопедагогіки, особливостей та визначальних характеристик етнічного виховання, його основних форм, методів, засобів і прийомів;
- використання досвіду й ідей народної педагогіки в сучасній родині й шкільній практиці.

А основними завданнями курсу постають:

- ознайомлення студентів з теорією та практикою сучасної етнопедагогіки, змістом і методикою виховання на основі традиційної культури народу;
- розширення й поглиблення знань студентів про народну педагогіку як складову і невід’ємну частину загальної духовної культури народів;
- поглиблення знань з методики виховної роботи етнопедагогічного змісту;
- включення студентів в активну діяльність щодо освоєння, збереження, відродження й розвитку етнопедагогічних традицій свого народу [3, с. 7].

Таким чином, на нашу думку, як основні вимоги в обов’язковий мінімум змісту дисципліни покладено, з одного боку, знання, що тяжіють до інформаційного рівня, замість знань-законів: предмет етнопедагогіки; народне виховання у спадщині класиків педагогіки; педагогічна культура й духовний прогрес народу; педагогічні традиції та їхнє місце в духовній культурі народу; народна педагогіка у практиці сімейного виховання; народ як творець педагогічної культури; народний ідеал людини; етнічний характер сучасної людини; засоби народної педагогіки: прислів’я, загадки, народні пісні, казки; фактори народного виховання: природа, слово, праця, спілкування, традиції, мистецтво; релігія – стрижневий фактор у формуванні духовності особистості; сучасне функціонування народної педагогіки, загальнолюдські основи етнопедагогіки.

З другого боку, ця фрагментарність посилюється порушенням цілісності формування власне спеціаліста-педагога: оскільки акцент зроблено саме на його суто професійні, причому операційно-діяльнісні, здатності вирішувати завдання, замість повноцінної програми-стратегії філософського осягнення етнокультурної освіти та її ролі у визначенні мети, змісту, організаційно-управлінських умов навчання й виховання, – що потрібно привести у

відповідність з людиномірними концепціями, які є на сьогодні найбільш адекватними вимогам часу.

Слід зазначити також, що в галузевих стандартах, які визначають вимоги до етнопедагогіки, відсутні позиції як щодо етнометодології – способу інтерпретації тих чи інших явищ освітньої дійсності за умов узгодження з традиційно-етнічними типами комунікації, – так і щодо етноантропології – екзистенційно-буттєвого аналізу цих виявів, який виводить на вивчення світоглядно-ціннісних настанов *Homo educandus* [4, с. 120].

Процес культурного розвитку особистості не може бути повноцінним і адекватним реаліям сучасності, якщо педагоги неспроможні оцінити й використати ті чи інші особливості суспільної свідомості, її специфічні риси, етнокультурні зміни в поведінці й діяльності людей. Звичайно, освітня робота має специфіку залежно від того, представники якого народу залучаються до неї. На підставі знання особливостей народу можна зробити процес навчання й виховання оптимальним, ефективним, якщо дослідити національну специфіку сприяння виховному потенціалу представниками конкретних народів, своєрідність змісту виховних заходів і врахування історичного досвіду різних народів, особливості адаптації людей різних національностей до освітніх заходів, емоційну сферу вираження національного менталітету, своєрідність розвитку конфліктних ситуацій, конкретні форми й засоби комунікативних впливів, рівень культури міжособистісних відносин у процесі спілкування різних етносів тощо.

Оскільки „етнопедагогіка” вивчається, в основному, у циклі варіативної освіти, то вона, без перебільшення, спроможна, з одного боку, конструктивно сприяти етнокультурній, полікультурній освіті, з другого боку – залучати регіональний, з високим рівнем „насиченості ментальністю та емоційністю”, освітній компонент. У цьому контексті трансляція етнопедагогічного знання мусить починатися з так званого „вхідного контролю”, тобто вивчення регіональної ситуації щодо обізнаності студентів, загалом населення із зазначеного питання.

Наступним моментом, на який слід звернути увагу при викладанні етнопедагогіки, полягає в тому, що етнонаціональне не є надособовою реальністю, а персоналістично є важливим комунікативним проявом особистості, головне місце в якому належить світоглядно-культурній неповторності. З цього положення випливає настанова для етнопедагогічної освіти – аналізувати та враховувати в освіті слід не порівняння матеріально-побутових форм життя людей, а світоглядно-екзистенційні універсалії.

Аналіз технологічних карт навчального курсу „Етнопедагогіка” різних вищих навчальних закладів засвідчив, що в основному обсяг дисципліни дорівнює 1,5 кредиту за ECTS, що становить 54 години; матеріал розподілений за 4 змістовими модулями:

- Модуль 1 „Етнічна педагогіка як наука, її предмет та об’єкт” (18 годин);
- Модуль 2 „Психологія етнічних спільнот” (6 годин);

Модуль 3 „Народна педагогіка як транслятор традиційної культури виховання” (24 години);

Модуль 4 „Сучасне функціонування народної педагогіки” (6 годин) [3].

Така презентація дисципліни, на нашу думку, по-перше, зводить етнопедагогіку до народної педагогіки; по-друге, не розкриває її методологічного потенціалу; по-третє, звужує функціональне поле етнопедагогіки до трансляції етнокультурних знань і позбавляє їх ціннісно-світоглядних компонентів, що зазначені всіма напрямками сучасної гуманістики. Саме тому ми пропонуємо змістові модулі етнопедагогіки сформувані в інший спосіб і наповнити їх ментально навантаженим матеріалом конкретного регіону.

Так, модуль 1 може називатися „Методологія етнопедагогіки як етнічного й загальнолюдського феномена” (14 годин). У цьому модулі варто запропонувати етнопедагогічне осмислення освіти в ретроспективі, сучасності та перспективі, дати огляд полікультурної освіти народів світу, України, регіону. Зокрема, для студентів Мелітопольського педагогічного університету імені Богдана Хмельницького пропонується розкрити генезу поліетнічного регіону Північне Приазов'я, який є невід'ємною частиною України і водночас має неповторне етнічне забарвлення, самобутні культурно-історичні традиції, культурно-освітній простір.

Модуль 2 „Етнопедагогічна еволюція: спадщина, наступність досвіду та ідей” (14 годин). До звичного опису педагогічного прогресу та його критеріїв додається народна мудрість щодо виховання, яка відрефлексована не тільки педагогами, а й представниками всієї гуманістики, насамперед, філософії освіти. У цьому контексті історична наступність постає закономірністю розвитку культури виховання, яка весь час поповнюється специфікою еволюції ідей щодо образу людини, змісту та технології освіти.

Модуль 3 „Стратегії і тактики, чинники, методи, форми й засоби етнопедагогіки: традиції та новації” (12 годин). У цьому модулі експлікується історична оцінка й характеристика життєвих компетенцій, які осмислювалися в народній педагогіці, та з погляду сучасних вимог до освіти переосмислюється людське кредо, одвічні заповіді попередників, педагогічні роздуми щодо виховання.

Модуль 4 „Етнопедагогічна рефлексія сучасної освіти” (14 годин). Сучасне функціонування етнопедагогіки в умовах полікультурної освіти, плюралізму й діалогу мусить зосередити зусилля на реалізації принципів людиномірності, природо- й культуровідповідності та на створенні культурно-освітнього простору, до якого слід залучити представників публіцистики, письменників, діячів культури й науки, мистецтва як педагогів-просвітників. До загальної характеристики сучасних етнопедагогічних доктрин слід додати проблеми та перспективи освіти в умовах національного відродження народів України, яке відбувається у правовому, політичному та просвітницькому забезпеченні відтворення культурно-освітніх традицій етносів.

Висновки. Таким чином, створюючи цілісний процес етнопедагогізації освіти на основі детермінант людиномірності, пропонуємо формувати культурно-освітній простір майбутнього педагога, як процес зростання від рідної культури до засвоєння культурних відмінностей та спільних рис культури найближчих суб'єктів освітнього середовища та збагачення свого досвіду спілкування й життєдіяльності стратегіями життєтворчості репрезентантами найрізноманітніших культур. Причому глибоке знання рідної (етнічної) культури постає своєрідним „кодом” для опанування методології діалогу культур. Навчальні програми з етнопедагогіки – і в нормативній частині, і у варіативній – потрібно доповнити, з одного боку, філософсько-методологічними положеннями щодо етнокультурної, полікультурної освіти та результатами міждисциплінарних досліджень людиномірних систем і, з другого боку, додати до навчальних ресурсів емпіричне знання, що є результатом аналізу регіонального компонента.

ЛІТЕРАТУРА

1. ГСВО МОНУ. Галузевий стандарт вищої освіти України. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра за спеціальністю 6.010100 „Соціальний педагог” напряму підготовки 0101 „Педагогічна освіта”. – Вид. офіц. тимчас. – К., 2004. – 18 с.
2. ГСВО МОНУ. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-професійна програма бакалавра за спеціальністю 6.010100 „Соціальний педагог” напряму підготовки 0101 „Педагогічна освіта”. – Вид. офіц. тимчас. – К., 2004. – 15 с.
3. Етнопедагогіка: програми і робочі плани / Мін-во. освіти України; навч.-метод. каб. вищої освіти, Кам'янець Подільський пед. ін.-т. – К.: НМК ВО, 1993. – 41 с.
4. Троїцька Т.С. Етнометодологічний підхід в освіті як збереження філософської-світоглядної матриці народу у світовому культурному просторі / Т.С.Троїцька // Культура народів Причорномор'я. – Симф., 2007. – №111. – С. 118-121.

АНОТАЦІЯ

Семікін М.О. Філософсько-освітній потенціал етнопедагогічного знання у сучасній професійній підготовці педагога. У статті викрито суперечності між наявністю потужного педагогічного потенціалу етнічного середовища і неналежним його потитом в сучасному навчальному процесі. Проведено аналіз освітніх стандартів (галузевих ОКХ, ОПП) щодо трансляції етнопедагогічного знання в підготовку майбутніх педагогів. Доведена необхідність доповнити навчальні програми з етнопедагогіки філософсько-методологічними положеннями етнокультурної й полікультурної освіти, а також емпіричним знанням, що є результатом аналізу регіонального

компонента. Запропоновано змістовні модулі з навчального курсу „Етнопедagogіка”.

Ключові слова: етнопедagogіка, народна педагогіка, етнокультурна освіта, стандарти вищої освіти.

АННОТАЦІЯ

Семикин М.А. Философско-образовательный потенциал этнопедagogического знания в современной профессиональной подготовке педагога. В статье обозначены противоречия между наличием мощного педагогического потенциала этнической среды и ненадлежащим его спросом в современном учебном процессе. Проведен анализ образовательных стандартов (отраслевых ОКХ, ОПП) в вопросе трансляции этнопедagogического знания в подготовку будущих педагогов. Доказана необходимость дополнить учебные программы по этнопедagogике философско-методологическими положениями этнокультурного и поликультурного образования, а также эмпирическим знанием, являющимся результатом анализа регионального компонента. Предложены содержательные модули учебного курса «Этнопедagogика».

Ключевые слова: этнопедagogика, народная педагогика, этнокультурное образование, стандарты высшего образования.

SUMMARY

Semikin M.A. Philosophical-educational potential etnopedagogical knowledge in modern professional training of teachers. This article identifies the contradiction between the powerful potential of the educational ethnic environment and the misuse of its demand in today's learning process. The analysis of educational standards in question broadcasts ethnic pedagogy knowledge in the preparation of future teachers. There is a proven need to add training programs about ethno pedagogics on philosophical and methodological provisions of ethno-cultural and multi-cultural education, supported by empirical knowledge, which is the result of the analysis of the regional component. The proposed content of the course modules is „Ethno pedagogy”.

Key words: ethnic pedagogy, folk pedagogy, ethnic and cultural education, the standards of higher education.